

Onmagunk nyomában

A nemzeti jellem problémája – Hódi Sándor pszichológust kérdeztük

■ GRUIK IBOLYA

Milyenek a vajdasági, a délvidéki magyarok? Mások, mint általában a magyarok? Vagy csak annyiban különböznek, mint amennyire nyelvükben, nyelvjárásukban sem egyformák? Hogyan hatott rájuk (ránk) a kisebbségi lét, az anyaországtól való különülés? Vannak ennek pozitívumai is, vagy csak a hátrányáról beszélhetünk? Milyen a táj és a lélek összefüggése ebben a vonatkozásban?

A nemzeti karakter egy nép vagy népcsoport tagjainak nagy többségében visszatérő alkati sajátosság, amely tartós, állandó jelleget ölthet, többnyire azonban csak meghatározott történelmi időpontra és társadalmi helyzetekre érvényes – írja dr. Hódi Sándor a Nemzeti önkép című könyvének bevezető sorában. Úgy gondolom, sokunkat érdekel, hogy milyen az itt élő emberek lelkiállapota, a vajdasági magyarok karaktere. És általában véve, a nemzet egészét tekintve, különbözünk-e más népekől? Van-e magyarok gondolkodásmódjának, érzélményvilágának, viselkedésének olyan ismérve, ami más népekre nem, vagy kevésbé jellemző? Másokban milyen kép alakult ki rólunk, és milyennek látjuk mi őket? A pszichológusnak készített interjúsorozatunkban ezekre a kérdésekre kerestük a választ, de helyzetünkkel, körülményeinkkel, közérzetünkkel kapcsolatos más pszichológiai témák is szóba kerültek.

■ A szétszakítottság, amelyben közel egy évszázada élünk, mennyire hatott ki a magyarság lelkiállapota? Az egymástól politikai határokkal elválasztott, sokáig szinte elcsanolt nemzetrészek, más népek olvasztóhelyében mennyire tudták megőrizni a közös nemzeti sajátosságokat, miben fakultak meg, és milyen új színekkel gazdagodtak?

– A válaszom hosszabb kifejtést igényel. Mindenekelőtt hadd szövegezzük le, hogy minden nép arculata részben ismétlődő színekből, részben eltérő tónusokból adódik össze. Fiziológiai és anatómiai örökségünk alapján mindnyájan egyazon nagycsalád tagjai vagyunk. A civilizációs múlt, a történelmi tapasztalatok, a társadalmi körülmények azonban az egyes népeknél eltérőek, ennek folytán nemzeti karakterük is különbözik egymástól. A nemzeti jellem – és egyáltalán az emberek jellemzésének a pszichológiája – felettből bonyolult és szerteágazó problémákör, amely tele van talányos, nehezen megválaszolható kérdésekkel. Az idevonatkozó munkák sokkal inkább a filozófia, az irodalom, az eszme műfajába sorolhatók, mint a tudományéba. Ami nem von le semmit az értékükből, a dolgunkat azonban megnehezíti, hiszen ezek az ember természetéről, történelemről, biológiai és társadalmi meghatározottságairól való elmélkedések ideológiái beállítódásukat és kérdésfelvetéseik módját illetően markánsan eltérnek egymástól. Különbözőségük folytán eddig egyáltalán nem járultak hozzá valamilyen egységes értelmezési keret kialakulásához. Nemzetkarakterológia, mint önálló tudományág nincs. És a fejlemények nem is ilyen irányba mutatnak.

■ Van akadálya annak, hogy egy ilyen tudományág létrejöjjön?

– Ennek számos akadálya van. Túlságosan bonyolult kérdéskörrel van dolgunk. A nemzeti karakterrel foglalkozó munkák szinte lehetetlen feladatra vállalkoznak. Amellett, hogy igyekeznek a visszatérő pszichológiai sajátosságokat a lehetőségekhez képest „tárgyilagosan” leírni, a emberek önismereti és önértékelési igényének is eleget kell tenniük összhangban azokkal a társadalmi elvárásokkal, értékekkel, célokkal, amelyek a közösségi gyökereket hivatottak megszilárdítani. A sokszor igen frappánsan és szellemesen felsorolt nemzeti tulajdonságok kimondva, kimondatlanul követendő példaként, vagy ellenkezőleg, elrejtendő szolgálnak a csoport tagjai számára. A nemzetkarakterológiai munkák nézőpontjukkal és értelmezési keretükkel – az önbeteljesítő jóslat mintájára – valójában maguk is hozzájárulnak a népek arculatának formálódásához, a nemzeti karakter alakulásához. Nem véletlen, hogy ezek a fejtegetések olykor sokkal többet elárulnak a szerzőről és koráról, mint a jellemzés tárgyát képező népek karakteréről.

■ A lelkiség és a sors között van összefüggés?

– Azt is mondhatnánk, hogy a nemzetkarakterológiai elmélkedések a nemzet eszmei-pszichológiai önvizsgálatát jelentik, amely a lelkiséget és a sorsot, egy népesség helyzetét, körülményeit és a közösséget alkotó egyedek személyi tulajdonságait próbálják egységes értelmezési keretbe ágyazni. A nemzeti karakter kérdése azokat a népeket foglalkoztatja elsősorban, akik társadalmi bajaikra, vélt vagy valós lemaradásuk okaira, a sorscsapásokra a közösség lelkületéből próbálnak magyarázatot találni. Amennyiben a helyzet megváltoztatásához megfelelő gazdasági és katonai potenciállal nem rendelkeznek, akkor a lelkületből próbálnak hitet és erőt meríteni.

■ A magyarság ez utóbbi népek közé tartozik?

– Így van. Az első átfogó nemzetkarakterológiai munka magyar szerző nevéhez fűződik. 1847-ben jelent meg Rónay Jácint nemzetkarakterológiai műve, amely külön-külön fejezetben tárgyalja néhány nemzet mentalitását, kitekintve a természeti viszonyokra, a jellegzetes életvitelre és szokásokra, részletesen taglalva különböző társadalmi rétegeknek tipikus vonásait. Rónay frappáns és szellemes megfogalmazása szerint például a németek tudósok, a franciák szeretetreméltóak, a spanyolok hatalmasnak, az olaszok művészek, az oroszok úrnak, az angolok eredetinek, a magyarok meg gazdagnak akarnak látszani. A köztudatban élő sztereotípiák némiképpen még ma is ráillenek erre a leírásra. Szeretném hangsúlyozni, hogy Rónay nem valamilyen öröklött vagy megcsontosodott tulajdonságokról beszél, hanem inkább szándékról, irányultságról. Ami azért fontos, mert minden nép önismerete valamilyen ideáltípus felé törekszik.

■ Azonkívül, hogy a magyar gazdagnak akar látszani, milyennek látta Rónay a korabeli magyarokat?

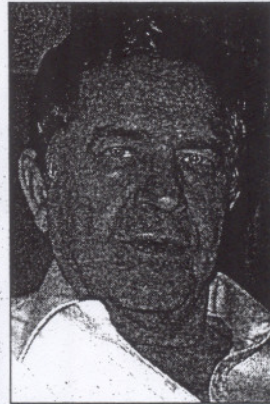
– Rónay elsősorban a magyar emberről szól, akinek az érzelmi, emocionális természetét hangsúlyozza ki: haza- és szabadságszeretetét, lobbanékony természetét, örömteli és fényűző jellemét, vendégszeretetét, bátorságát, tüzes temperamentumát, akitől azonban – e nemes jellemvonások ellenére – nem áll távol bizonyos fokú mellőndöngés

és képmutatás sem. A szabadságharc kitörése előtt vélhetően ilyen vagy hasonló alkati lehetett a magyar nép, hiszen e nélkül aligha lett volna képes a nagy történelmi tettekre. Azóta a harciasság, a bátorság, a tüzes temperamentum mintha alábbhagyott volna, az örömteli és fényűző jellem eszményről nem is beszélve. Az érzelmi, emocionális jegyek ma is jellemzőek, de az idők szavának megfelelően inkább negatív vonatkozásban. Csüggedtűvé vált a magyar. Németh László súlyos szavai idézve „a sors előtti sunyítás, a lapító süvegezés, a kiállás féltelme” jellemző rá.

■ Ez mindig így volt?

– A múlt század első éveiben ez még másként volt. 1900-ban, a Párizsban összeült XII. nemzetközi antropológiai és régészeti világkongresszuson bemutatásra került egy kiadvány, amelynek a címe „Magyar Tipusok – Magyarische Typen” volt. Ez a kiadvány – arcképekkel illusztrálva – a magyar nemzeti arculatot lett volna hivatott bemutatni a művelt Európának. Hermann Ottó szerint azonban a magyar királyi közigazgatási kormányzat támogatásával készített munkában egyáltalán nem tükröződött a magyarság egyetlen jellemvonása sem, sőt sokszorosan annak az ellenkezője jutott érvényre. Ez indította őt arra, hogy a magyar típusra vonatkozó megállapításait 1902-ben A magyar nép arca és jellege címen közreadja.

Elvileg nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a lélek sajátosságai az arcvonásainkban is megragadhatóak, hogy a népeknek, nemzeteknek nevezett csoportok tagjai a természet csodálatos genetikai alkotásának eredményeként akár egy fényképen is kifejezésre jutnak. Nem tisztém a faji jelleg megjelenési formáival foglalkozni, így nem tudom megítélni, hogy Hermann Ottónak mennyire volt oka felháborodásra. Abban sem szeretnék elmélyedni, hogy összeállítható-e a magyarság embertani arcképcsarnoka, csupán az érdekesség kedvéért tartottam célszerűnek megemlíteni, hogy milyen sokféle szempontból közelíthető meg az arra a kérdésre adandó válasz, hogy milyenek vagyunk.

Hódi Sándor

■ Miben hasonlítunk és különbözünk egymástól?

– Hermann Ottó az alábbiakat sorolja a magyarság ősi és jellemző erényei közé: Megjelenése szerint méltóságos; magaviselete komoly; hallgatagságra hajló; vendégszerető és tisztességtudó. Főlépése nyílt és bátor; sohasem alázatokodó; megtartja az adott szavát; nem kíváncsi, nem könyörgős. Támadása nyílt és bátor, sosem alatomos; nem forral bosszút; nem titkolódzó. Szavajárása velős, sokszor ékes, született szónok. Eszes, elmes, költői hajlamú. Nem rejti véka alá a magyarság (vélt vagy valós) hibáit sem. A magyar nem mentes az uraskodás hajlamától; szeret mulatni; javaira büszke és rátartú; véleményéhez macakul ragaszkodik, pörlekedő és pártoskodó. Egyszóval nem idegen tőle hálalkodás, a gőg, az önhitség, a helykedés a betyárkodásig. Ne feledjük, hogy az ezredfordulón vagyunk, a millennium évében, amikor nagyon erőteljesen jelen van a magyarságban a bizonyítani akarás. Néhány év alatt „századok mulasztásait” akarta pótolni. Eltöktél szándéka volt a nemzet elismertetése, felzárkóztatása az „európai művelt népek családjába”. De talán ez volt az utolsó alkalom, amikor a magyarság egyesült erővel, természetesen tudott dolgozni, és képes volt nagy, maradványt közös alkotásokat létrehozni.

■ Ebben az időben azonban egyre többen – gondolok itt írónkra, költőinkre – meghasonlott magyar lélekről írunk.

– Valami időközben megváltozott. Nagy írónk és költőink közül egyre többen azon borongnak, hogy a kiegyezést követően meghasonlott a magyar lélek. Voltak fellángolások, mint például a millennium idején, ám a népen mindinkább úrrá lett a kedélytelenség, csüggedtség, a szolgálattelenség. Hadd utaljak itt Ady Hókölő harcok népe versére, amelyben kemény, ostromozó szavakkal illette a magyart. Akárhá a mai közállapotok ismeretében írta volna.

Ez az arckép lesújtó és kegyetlenül kijózanító. Nem állíthatjuk, hogy ez a szenvedélyes ostromuhogtatás a magyar lelki alkati egyedüli hiteles vonásait tárja elénk, az igazat, feddő hang azonban a későbbi történések szempontjából igazoltnak bizonyul. Hol van ez a nép az 1848-as lelkülethez képest? Persze nem csak Ady vélekedik így. Prohászka Lajos A vándor és bujdosó című könyvében ugyanezt az elpuhult, megromlott, szegénylegényes, kurucos, céltalan, honatlan bujdosásra és betyárkodásra hajló magatartást korholja. Szemére is vetik, hogy olyan magyarság-eszményt hirdet, amely alkalmas arra, hogy akiket célba vesz, azok utóbb csakugyan ilyené váljanak.

(Folytatjuk)